

ФЕМИНИЗЪМ

МЕЖДУ «ВЕЧНАТА» И «СВЯТАТА»

(За нравствено-психологическите измерения на женствеността в поезията на Багряна)

МИЛЕНА ЦАНЕВА

Независимо от дългия и плодотворен творчески път на Багряна, който очертава няколко нейни лирически преобразования, поетическата представа за нея – осъзнато или не – продължава да се отъждествява с първата ѝ стихосбирка «Вечната и святата» (1927). И мисля, че това се дължи не само на факта, че тази е действително най-ярката и физиономична книга на авторката, но и на обстоятелството, че именно в нея става поетическото ѝ идентифициране с един лирически образ, на чиято съкровена същност тя остава вярна през всичките си нови преобразования и търсения и който именно превръща първата ѝ стихосбирка в литературно явление. Защото този лирически образ не само се налага със своята художествена сила: той внася в българската поезия една душевна багра, която определено ѝ бе липсвала – откровено заявената женска гледна точка към света.

При Багряна имаме точно този случай, за който някога в известната си статия за Блок Юрий Тинянов лансира термина «лирически герой». В своята цялост нейната поезия създава един определен човешки образ, един устойчив лирически характер, който се възприема преди всичко като художествена проекция на самата поетеса, но който, разбира се, е нещо и по-различно, и най-важното – по-общозначимо.

Продължилите повече от 60 години поетически изповеди на Багряна очертават историята на един човешки живот, започнал с младежко опиянение от виталните стихии и специфичен женски бунт срещу оковите на бита, преминал през съдбовни жизнени изпитания, незадоволени жажди и духовни терзания и завършил с интелектуалното осмисляне на интуитивно постигнатата някога вътрешна хармония на битието.

Но тази явно опряна върху жизнения път на самата авторка духовна биография е същевременно осезаемо оттласната от него към широки обобщения за човека и за света, за живота и за поезията. И това са универсални обобщения за нравствено-психологическите измерения на човешкото, които нямаме право да ограничаваме единствено в рамките на споменатата женска гледна точка. Неслучайно някои изследователи предпочитат да говорят при поезията на Багряна не за лирическа героиня, а за лирически герой (1). Въпреки че цялата поредица от конкретни художествени реали-

зации на очертания в нея устойчив лирически характер властно налагат неговото определение именно в женски род.

По този повод ще си позволя едно малко и само привидно отклонение. Чувала съм от поетеси от моето поколение, че назоваването на призванието им в женски род ги принижавало, че искат да бъдат признати не за поетеси, а за *поети*. Какво да се прави, човешкият, ако мога така да се изразя, втвърдено «маскулинизиран» език трайно е запазил за високите постове и призвания загубените в реален житейски план привилегии на мъжкия род. «Поет» не само звучи по-добре, но и наистина като че ли изразява по-висока степен на признание от «поетеса». «Лирически герой» не само звучи по-естествено, но и наистина като че ли изразява по-висока степен на обобщеност от «лирическа героиня». Прието е универсално човешкото да се изразява най-вече чрез мъжкия род на думите, т. е. – да се отъждествява с мъжкото начало в живота.

И точно това ни насочва към новото, за което отваря път стихът на Багряна. Багряна не само въведе в българската поезия откровено изявената гледна точка на жената, но тя отстоя и наложи художествено възможността нейният лирически образ да изразява универсално човешкото със същата естественост, с която го изразяват мъжките образи и езиковите форми в мъжки род.

Създаваният от стиха на Багряна лирически характер е богат и многостранен и това намира израз в различните доминанти на неговите художествени преображения. Тук можем да усетим и пълнокръвния пулс на естествения земен човек («сърцето човешко», ако използваме емблематичното название на една от стихосбирките на поетесата), и бунта на освобождаващата се от ограниченията на условности и предразсъдъци съвременна личност, и специфичния характер и поглед на поета, и космически разширени митологически измерения на човешкото, и съчетало християнски и езически елементи характерно българско виждане.

Но колкото и различни, и практически неотделими да са насоките, по които се върви към широките обобщения за човешкото в поезията на Багряна, все пак тяхното кръстовищно средоточие, възловият пункт, в който се сливат конкретната автобиографичност и широката общозначимост, е именно образът на жената. Опирайки се неведнъж и върху универсализма на митологичните образи, лирическото Аз на Багряна се представя като «дъщеря на Ева» («Мансардни мечти») и непринудено се отъждествява с «последната и първата жена» («Пенелопа на XX век»).

И мисля, че неслучайно, а водена от верния усет на художник тъкмо в своята първа стихосбирка, с която, както се казва, се легитимира пред обществото, Багряна така подчертано и целенасочено идентифицира своята поетическа проекция, своята основна лирическа роля с този обобщен образ – на Жената. Защото – именно за да наложи своето право да изразява универсално човешкото – този образ трябва преди всичко да се обособи като негово специфично преображение. И тъкмо това обособяване е осезаемо демонстрирано в първата и решаваща за поетическата физиономия на Багряна нейна книга – «Вечната и святата».

Ако във всички следващи стихосбирки на авторката спокойно бихме могли да заменим «лирическа героиня» с по-общозначимия и предпочитан и от мен термин «лирическо Аз», то във «Вечната и святата» една подобна

генерална замяна би създала известни затруднения, започващи още от изразяващото основната концепция на сборката название.

Наистина «Вик», «Зов», «Амазонка», «Стихии», «Requiem», «Моята песен» и още редица представителни за Багряна поетически шедьоври от първата ѝ книга се възприемат като пряка изповед на самата поетеса в нейната повече или по-малко тежнееща и към по-широки обобщения лирическа проекция. И това възприемане не се изменя съществено дори и при «Младост», «Синеоката», «Даровете», «Кукувица» и другите стихотворения, които по-късно ще бъдат обособени в цикъла «Старонародни образи». Защото въпреки битово-патриархалните си лирически сюжети и народнопесенен колорит те всъщност проектират във фолклорен план същия устойчив лирически характер, който създават и най-осезаемо автобиографичните стихове на поетесата.

По-особено място в стихосборката заема обаче тъкмо нейният централен и в буквалния, и в преносния смисъл на думата цикъл, който дава и самото ѝ название – «Вечната и святата».

Лирическите героини на обединените тук 12 стихотворения имат твърде различни сюжетни, а някъде – и нравствено-психологически черти, които невинаги се обвързват с образа, който възприемаме като лирическа проекция на самата поетеса... Бездиханната родилка, предала на рожбата своето майчинско безсмъртие; «грешната» церка на земята със «скитническа непокорна кръв»; отчаяното пред безнадеждността на насилствената женитба, но безсилно пред волята на мащехата си момиче; тръпнещата в копнеж пред брачното тайнство невяста; поучаваната от свекърва си млада първеския; измъчваната от угризения за изоставеното дете бегълка от семейното гнездо; кротко дочакалата своята сребърна сватба побеляваща жена; нарушилата своя небесен обет млада послушница; майката, готова на всякаква саможертва в името на своето дете; скърбящата Богородица, която над люлката на своя син вече вижда разпятието... – в състеното лирическо време на този цикъл сякаш се изживяват всички съдбовни мигове от живота на жената и сякаш се търсят всички възможни варианти на женската участ. Както подсказва и самото название, независимо от явно автобиографичния характер на някои от включените тук стихотворения и преобладаващия първоличен изказ като цяло цикълът е по-скоро тематичен, отколкото изповеден. И неговата тема е жената, женската участ и на първо място – нравствено-психологическото съдържание на женствеността.

Неслучайно три от стихотворенията, и между тях именно двете, които обрамчват цикъла и носят неговите ключови определения («Вечната» и «Святата»), са и направо третолични, с ясно разграничение между лирическия глас и обекта, към който той ни насочва или към когото се обръща. Определяйки като основни параметри на женското начало «вечното» и «святото», еднакво обвързани със саможертвеността на майчинството, тук поетесата придава на образа на женствеността осезаем апотеозен ореол. И тъкмо тези три стихотворения, върху които се опира този ореол – «Вечната», «Жертвата» и «Святата», – естествено стават третолични. Всичко това, струва ми се, подчертава особената роля, която е отредена на този цикъл сред изцяло изповедната лирика на младата Багряна – за разширяването на образа на нейната лирическа героиня и извън границите на автобиографичното, за идентифицирането ѝ с обобщения образ на жената.

Показателно е, че в цялостното творчество на Багряна това е единственият цикъл, в който така ярко и пряко е застъпен майчинският мотив – и

като автобиографична изповед на майчини угризения («Майчина песен»), и като вживяване в свързаните с раждането народни поверия («Първеския»), и като апология на безсмъртното майчинско начало («Вечната») и на майчината жертвоготовност («Жертвата»), и като не толкова религиозно, колкото човешки съчувствено преклонение пред скърбящата Богородица («Святата»).

Защото майчинството е дълбоката и органична връзка между «вечното» и «святото» у жената. То е звеното, в което се сливат грях и святост, биологично и духовно, езическо и християнско. Породено от «греха» на земната любов, то има за свой резултат светостта на заложената в самата му същност саможертва. Ако при отношението майка – син на пръв план е идеята за светостта на майчината жертвоготовност («Жертвата»), то отношението майка – дъщеря извиква на пръв план идеята за вечността на майчинското начало, осъществяващо оптимистичната повторяемост на жизнения цикъл. Това обаче е циклична повторяемост на родовото, която се опира пак върху самоотречението на индивидуалното женско Аз:

Ще минат дни, години и столетия
и устните на двама млади, слети,
ще шепнат пак «Мария» или «Анна»
в нощта сред пролетни благоухания.
А внучката ще носи всичко: името,
очите, устните, косите – на незримата.
(«Вечната»)

Природната земна вечност на животворящото женско начало, предавано от майка на дъщеря и от прабаба на потомка, чак в края на лирическия цикъл се осиява от небесния образ на Мадоната с «младенец осиян на колене». Но съвсем ясно е, че в поетичното виждане на Багряна стихотворението «Вечната» и стихотворението «Святата» не се противопоставят, че движението между тях е не по вертикалната отдолу нагоре, а по-скоро – кръгово, и ако тяхното разграничение създава някакво напрежение, то това напрежение е смислопораждащо. «Вечната» и «Святата» не се отъждествяват, но те преливат една в друга в постигането на цялостния образ на женствеността.

На пръв поглед внушенията на този цикъл, както и на превърнатата в заглавие поетическа формула «Вечната и святата» не се покриват напълно с облика на създавания от цялостната стихосбирка и подкрепен и от по-късното творчество на авторката лирически характер, който въплъщава по-скоро представата за разбунтуваната жена, отколкото за святата майка. В представителното за Багряна стихотворение «Кукувица», поместено в същата стихосбирка (но не и в същия цикъл!), лирическата героиня дори демонстративно се отказва от традиционните майчински задължения на жената:

Кой каквото иска да говори -
няма нивга аз гнездо да свия,
рожби румени да ти отгледам,
вкъщи край огнището да шетам.

Бунтът срещу ограниченията на патриархалните битови норми, затворили жената в тесните стени на стаята, в поезията на Багряна е така тотален, че обема дори майчинството, видяно в плана на житейски-битовите задължения. Но и тук тя намира начин да се опре на породени от митологично-

то съзнание образи, изразили някаква вечна жажда на човешката душа. «Мен ме е родила сякаш веда» – обяснява лирическата героиня на «Кукувица», сродявайки душевния си облик с възплътените в образа на самодивата колективни човешки блянове за абсолютна свобода и неувяхваща младост. Образ, който великолепно олицетворява именно онова поетично начало, което е една от същностните характеристики на изграждания от стиха на Багряна автобиографично обогатен лирически характер и който критиката превърна в емблематичен за поетесата.

Но ако на равнище бит устремената към поезията на живота лирическа героиня на Багряна неведнъж ще се отрече от майчинските си задължения, то в един по-широк философско-битиен план, като поетическо олицетворение на женствеността, тя своеобразно обема и животворящото майчинско начало – доколкото то е заложено в самия она върховен жизнен миг, който в нейното светоусещане е любовта.

Любовта в поезията на Багряна се слива с копнежа по свободен и пълнокръвен живот, свързана е неразривно с представата за празничен полет на мисълта и чувството. Оттук и нейната несъвместимост с прозаичните ограничения на бита и отгласването от брака и майчинството като част от битовите традиции. Но в този подчертано земен и природен поетичен свят и любовта е част от естествените и неотменни закони на природата. Оттук и органичното проникване от идеята за заложеното в самата любов живото-творящо начало. Неслучайно в най-дълбокото по своите художествени внушения стихотворение на Багряна «Вечната» тъкмо слетите устни на двама млади са она върховен миг, с чието повторение се означава безсмъртието на живота.

Има нещо показателно в обстоятелството, че още първият критик, който проникновено анализира поезията на Багряна – Иван Мешекков, – тихо-мълком и някак си естествено подмени понятието «вечно» с понятието «грешно» и озаглави известната си студия «Греховната и свята песен на Багряна» (2). И наистина в най-характерното, най-багрянинското поетично виждане на женското начало «вечното» се отъждествява преди всичко с първичното, природното, земното и за вкоренените в културния модел на нашето мислене църковно-християнски норми е по-скоро греховното, отколкото свято. В създадения от Багряна поетичен свят властват закони, които невинаги се подчиняват на условностите на обществото, в това число и на догмите на християнската религия. Жизнените пориви на нейната лирическа героиня невинаги могат да се поберат в рамките на общоприетите понятия за добро и за зло, за грях и за святост. Моралните категории са трудно приложими към първичните закони на естеството. А в психологическия облик на лирическата героиня на Багряна се оглежда сякаш самата природа – закон, цел и смисъл, сама за себе си. Патосът на нейния образ е в естественото, земното, жизненото и в такъв смисъл тази превърната в лирически характер представа за женственост е по-скоро «Вечната», отколкото «Святата».

Това внушение се засилва и от обстоятелството, че разширявайки времеви граници на този лирически характер, авторката на стихосбирката «Вечната и святата» го обвързва с подчертано древни езически образи – амазонката, тъмнооката прабългарска прабаба, самодивата, наречена с най-древното си название – веда, – все образи от дохристиянския свят, които възплъщават природната вечност на женствеността като момент от обожествяващото природните стихии езическо виждане. В разрез с христия-

янското устремяване към небесната духовност лирическата героиня на «Потомка» демонстративно прогласява своята «кръвна» дъщерна обвързаност с майката-земя:

Може би съм грешна и коварна,
може би сред път ще се сломя -
аз съм само щерка твоя вярна,
моя кръвна майчице-земя.
(«Потомка»)

Това почти митологично възприемане на земята като Великата Майка, в чието лоно се извършва празничното тайнство на живота, обуславя цялостния облик на поетичния свят на Багряна. Негови мащаби са не мащабите на бита, а мащабите на природата. Неговите основни елементи са първични и вечни – хоризонтът, просторът, слънцето и звездите, морето и вятърът. Сродената с този поетичен свят лирическа героиня е она естествен земен човек, чийто истински дом е природата, който измерва времето и човешкия живот с четирите природни сезона и живее според заложената в тях «всеобща земна мъдрост»:

Да ликуваме с ведрата пролет, да горим с кехлибарното лято
и наесен – с усмивка на обич към света, и прекрасен, и чист -
без тъгата на спомени празни, без страха пред надежди крилати -
да утаснем с вечерното слънце, да умрем с осланения лист...
(«Мъдрост»)

Впрочем в изданието на «Вечната и святата» от 1927 г. цитираният погоре поетичен израз е «всеобщата *Божия* мъдрост» (к. м.). По-късната поправка – «всеобщата, *земната* мъдрост» (к. м.) може да е направена и по, тъй да се каже, «извънлитературни» съображения, но все пак показателно е доколко взаимозаменими са у Багряна тези две онтологически определения – «Божия» и «земна».

За всеки факт от живота, за всяка проява на човешката душа Багряна търси съответствия в първичния свят на природата. Изпълнена с жизнените сили на естеството, нейната лирическа героиня еднакво може да се почувства родствена и на непрекипятото младо вино, и на ведрото спокойствие на умитата от дъжда гора. За нейната психика, за цялостното ѝ отношение към света е съвършено естествено да каже:

Ти ме взе, както вземаме зрелия нар,
вече сам полетял към земята.
(«Послушница»)

В това естествено природно светоусещане няма място за християнското противопоставяне между дух и плът, в поетичния свят на Багряна духът живее чрез тялото – с непосредствения трепет на неговите пет сетива, превръщащи във висша радост самия допир до материята. Тук лирическата героиня възприема «греховните» мигове на земната любов като езически празник на безсмъртното оплождащо начало. Нейното шокиращо обикновените житейско-битови представи признание, провокирано от разпукващия пъпките пролетен вятър – «Но е моята страст негасима... аз обичам самата любов» («Април»), – разкрива внушителното ѝ художествено доближаване до она глъбинен психически план, в който жената, земята и природата се сливат в многоаспектния архетип на майката.

От друга страна, прави впечатление, че в никоя друга стихосбирка на поетесата не е така силно присъствието на християнската религиозна образност, в чийто център е женственият лик на Мадоната. Това преплитане на езическа и християнска митология, на магии и баяния с молитви е нещо характерно за представите и обичаите на българската традиционна култура и за поетичното мислене и език на българския фолклор. И в такъв смисъл ни насочва към специфично националната окраска на създадения от Багряна поетичен свят и лирически характер:

Бог е мъдър и благ, и прощава
всяка пролет на грешния свят.
А пчелите сега опрашават
медоносния ябълков цвят.
(«Април»)

Това е един поетично-празничен пандан на онова мъдро примирение с невъзможността на живота да мине без греха на плътското зачатие, до което достигат и светите божии застъпници на Елин Пелин в «Под манастирската лоза». Едно езически жизнерадостно трансформиране на християнските догми, характерно за природната земна душевност на българина, а от тук – и за редица автори от българската литературна класика.

Изцяло в духа на това традиционно българско виждане е разглежданата взаимообвързаност между «вечното» – т. е. природното – и «святото» – т. е. нравственото, – в която е демонстративно подчертаният смисъл на възловия за първата стихосбирка на Багряна цикъл «Вечната и святата». Двете носещи тези ключови определения стихотворения като художествени постижения не са равностойни, но за смисловите внушения на стихосбирката са еднакво необходими – като два нейни полкуса, които не могат един без друг.

Композиционно затворен между тези две третолични и ключови за замисъла му стихотворения, цикълът «Вечната и святата» е същевременно подчертано отворен към останалите цикли от едноименната стихосбирка и към по-късното творчество на Багряна. В него направо, както вече се изразихме, тематично тя определя своето кардинално виждане за нравствено-психологическите измерения на женствеността като един от двата основни варианта на човешкото и му дава израз във великолепна поетическа формула. Ако тук преображенията на лирическата героиня се движат в най-буквален смисъл от уводното стихотворение «Вечната» до заключителното «Святата», в обобщения образ на човешкото, създаван от цялостната лирика на Багряна, това става основна концепция за същността на женското начало в живота. Същност, в която «вечно» и «свято» са две не толкова противопоставящи се, колкото взаимобуславящи се определения.

Майчинските мотиви в точния смисъл на думата всъщност остават заключени само в централния възлов цикъл от първата книга на Багряна. А дори и тук – в цялостната атмосфера на стихосбирката – не те определят характерните черти на лирическата героиня. Освен в оня най-широко обобщителен архетипален план на нейния образ, за който по-горе стана дума. В дните на своята 90-годишнина – потвърждавайки за сетен път автобиографичната основа на създавания лирически характер – поетесата излезе с една вълнуваща изповед пред родината, с която лирически рационализира специфичната творческа трансформация на майчинското начало, пренесено у нея от областта на биологията в сферата на поезията:

И майка – многодетна българка,
такава ме роди.
Аз можех не едно дете, а като нея -
седем да родя.
Но съгреших, виновна съм, прости!
Сама реших: вместо да раждам синове,
да раждам стихове...

(«В деня за равностетка»)

Няма да се повтори вече в лириката ѝ в такава ярка форма и характерната за първата ѝ стихосбирка религиозна образност. Но художествено извисената именно чрез тези два момента нравствено-психологическа формула на женствеността – «Вечната и святата» – трайно влиза в основите на поетическия свят на Багряна като израз на едно специфично женско и същевременно традиционно българско виждане, като едно своеобразно сближило митологичното и модерното съзнание поетическо проникновение, интуитивно постигнало целостта на човешкото.

Идентифицирало се веднъж с нравствено-психологическите измерения на женствеността, лирическото Аз на Багряна в нейните следващи стихосбирки естествено получава и други художествени акценти, изразяващи един или друг аспект на човешкото. Така още в «Звезда на моряка» (1932) скитническите авантюристични пориви и дързостта да предизвикваш и да се бориш лице в лице със съдбата си придават на създадения от «Вечната и святата» лирически характер черти, които възприемаме по-скоро като «мъжествени». «Багряна възвърна в поезията ни силния човек. Оня, който иска нашето време» (3) – пише в рецензията си за тази втора стихосбирка на поетесата Владимир Василев, без да се смущава от женския род на лирическата ѝ героиня. Багряна явно вече е наложила правото на своето лирическо Аз да изразява универсално човешкото и в женски род.

Тенденцията да се характеризира създаваният от поезията на Багряна лирически характер като носител и на «мъжествени» черти се среща в редица литературно-критически студии. Употребявала съм това определение и аз. Но за това явно са причина нашите затвърдени от многовековната патриархална култура представи и език, «свикнал» да определя като «мъжествени» такива универсални всъщност човешки черти като силата на духа и на характера и смелостта да бъдеш верен на себе си.

Стихът на Багряна наистина създава представата за силен и смел човек, който минава през живота с «мъжка» дързост. С поетичната въздишка: «Ако не бях жена...» – тя споделя съкровени мечти, изградени върху типично мъжки модели за жизнено поведение («Зовът на морето»). И направо назовава тези модели в мъжки род:

Разбирам смътния копнеж и тайната ви жажда,
летци, моряци, вий, велики Дон Жуани.

(«Птицата с моторното сърце»)

Дори парадоксално е на пръв поглед, че една лирическа героиня, отъждествила се с вечната и святата женственост, може да чувства духовно родство с най-«мъжкия» по отношение на женския свят образ – на Дон Жуан. Но употребено като символ на неспокойния и търсещ скитнически дух, тук името на Дон Жуан придобива по-широк общочовешки смисъл и потвърждава още веднъж, че у Багряна женските и мъжките езикови форми или символи еднакво ни водят към универсално човешкото. И тъкмо затова

мисля, че нямаме никакви основания да тълкуваме и нейната възседнала крилатия кон на поезията «амазонка» като «отказ на жената да бъде женствена» (4).

Наистина, прави впечатление, че така необходимият за един любовен диалог образ на Другия в поетичния свят на Багряна е само маркиран, по-скоро като *роля* – на Мъжа, – отколкото като конкретен обект. Интересен е не сам по себе си, а само с чувствата, които буди у лирическата героиня. Едно считано обикновено за «мъжко» възприемане на любовната връзка. Би могло да ни се стори твърде мъжко и поетичното нехайство, с което героинята на Багряна може да се отнесе към прекъсването на тази връзка, ако зад демонстративния жест на това «нехайство» не се чувстваше горчивината на наранена женска гордост и поетичното светоусещане на «самодивата»:

Иди при нея, мене прокълни -
аз даже както трябва не обичам:
мен и снегът валящ ме пияни,
и всяка нова песен ме развлича.
(«Отплатата»)

Но и тук всъщност се среща с нещо подобно на онова, което отбелязахме при майчинския мотив в лириката на Багряна. На обикновено житейско равнище в отношенията с мъжа нейната лирическа героиня неведнъж нарушава «класическите» (в смисъл на патриархалните) норми за женствено поведение. Или по-точно – търси нови норми, освобождаващи човешката психика от властта на вековни предразсъдъци и даващи възможност да се изявят индивидуалният човешки характер и копнежи. Но в дълбоката си основа нейното възприемане на любовта е «класически» (в смисъл на изконно) женствено. Доколкото в светоусещането ѝ тя е неразривно свързана със същността и смисъла на живота и представлява съдбовна обреченост на жената.

Колкото и широк и волен да е светът на лирическата героиня на Багряна, оста, около която той се върти, си остава любовта. Колкото и нетрадиционни да са нейните копнежи, своето осъществяване тя намира преди всичко в любовта. От нейните вълнения черпят жизнени сокове и неизтощимата ѝ виталност, и радостната ѝ сетивност. Това е нейната жизнена стихия, въздухът, който дава размах на крилете ѝ. Затова появата в живота ѝ на Мъжа се посреща със съдбовния въпрос: «Мефистофел ли или Кръстител?» («Любов»). Затова денят на намерената най-сетне истинска любов се възприема като новосътворение на света, като библейския «ден първи» («Ден първи»). Затова смъртта на любимия прекъсва сякаш цялостната ѝ връзка със света:

Ненужни ми са повече на тоя свят очите,
ненужно ми е тялото, останало без дух.
(«Requiem»)

В повечето любовни стихове на Багряна има една покоряваща интензивност на емоцията, която изтръгва интимните изживявания от албумната камерност и ги издига до един широко обобщителен план. Нейната «Среца» ни връща сякаш в първия ден на мирозданието – на света съществуват само тоя бряг и това море и извисените на техния фон два силуета – Мъж и Жена. Не съдбовно отчуждените «сенки» на Яворов, а изпълнени

с живот и устремени един към друг в порив, който превръща любовната среща в елемент на вселената:

Изпълваше целия хоризонт – тъй голям ми се стори, –
стъпил на брега, а косите в облаците горе.
И когато ме съзря и вдигна ръцете си към мене –
искаше да обгърнеш сякаш цялата вселена.

В поезията на Багряна любовта е вечен спътник на жената, нейна атмосфера, нейна форма на живот. И затова тя е богата като самия живот, минава през различни форми, познава различни варианти и различни нюанси на чувството. Обективирайки поетически настроенията си, тук лиричeskата героиня е ту непримирила и рязка, ту покорна и предана, ту независима, горда и волна. Но във всички случаи тя търси мъжа не като опора, а като емоционален стимул за съвместен (или дори самостоятелен) духовен полет. Всичко това обаче не е отказ на жената да бъде женствена, а само търсене на други измерения на женствеността, до известна степен различни от тези, които обикновено определяме като «класически», по-съвременни и същевременно възвръщащи ни към изконното, архетипалното. Измерения, в които женствеността е не подчинено допълнение, а равнопоставен вариант на човешкото.

Както се уговорихме в самото начало, лириката на Елисавета Багряна е откровено автобиографична. Тя създава един лирически характер, който при пълното съзнание за неговата същност на поетическо творение ние все пак възприемаме като лирическа проекция на облика и живота на самата авторка. За това ни дават основания и изразяването от лиричeskата героиня самосъзнание на поет, и редица творби, свързани с факти и дори съвсем конкретни детайли от живота на поетесата. И същевременно в своите художествени «пулсации» този лирически характер разширява чертите си до обобщения образ на женствеността. Това е най-ясно във «вечната и святата», където самото название на стихосбирката посочва Жената като нейна основна тема. Но и в по-късното творчество на Багряна периодически се появяват творби, които сякаш трябва да ни напомнят, че нейното автобиографично лирическо Аз има и по-широк смисъл, че търси измеренията на човешкото чрез обобщения образ на Жената. Така в третата стихосбирка на Багряна – «Сърце човешко» (1936) – се появява лиричeskата поема със споменатото вече показателно название «Пенелопа на XX век», която сплита в душевността на лиричeskата си героиня порива да се освободи от вековните «утайки на миналото» с чувството, че е тяхно създание и носи в облика си чертите на един вечен образ:

Виж ме – съща сред безброй промени,
виж ме – чиста в чиста светлина,
виж ме – първата и сетна – мене,
твоята и вечната жена!

И струва ми се показателно, че точно в стихосбирката «Контрапункти» (1972), с която навлиза в сезона на жизнените и творческите равновесия, поетесата е почувствала нуждата особено осезателно да препотвърди този по-широк обобщителен смисъл на своята лирическа проекция, идентифицираща се с женското начало в живота.

Излязла в навечерието на 80-годишнината на авторката, тази стихосбир-

ка се открива с великолепно стихотворение «Нестинарска съдба», ключово за поезията ѝ и като смисъл, и като образност. Лично изстрадано и същевременно многопланово обобщително, то сплита най-съдбовните линии в нейното творчество, откривайки в древния нестинарски танц върху жарава поетична алегория, еднакво подходяща за женската, за поетовата и за българската участ. Орисията на жената и на поета се пречупват през трагичната история на окървавената и същевременно неизтощима земя на «ивайловци и богомили» и се ражда внушителен изповедно-обобщителен стих:

И за съдбата им корава,
вдън странджанските ни гори,
да ходят боси по жарава
научи своите дъщери...

Не затова ли и до днеска,
от атавизъм тъмен дар,
е вечната ни участ женска -
танц нестинарски върху жар?

И неслучайно, разбира се, стихотворението е посветено на поетическа посестрима на Багряна – Дора Габе.

Ако сплелият езически и християнски елементи образ на нестинарката акцентува още веднъж върху националната окраска на отъждествяващата се с обобщения образ на жената лирическа героиня на Багряна, то стихотворението от същата стихосбирка, направо назовано «Жена», отново разширява разнolikата многосъщност на женското начало до една универсалност, разчупваща границите на пространството и времето:

В мен има древни клетки
и памет древна, древна
като самия хляб.

Под ябълката Ева,
сред ада Беатриче,
Франческа ди Римини
и майката на Гракхи,
и Жана д'Арк на клада -
са в мене жива сплав.

Жената-съблазнителка и жената-вдъхновителка, любовницата, майката и националната героиня в поетическото светоусещане на Багряна се оказват не само различни и дори взаимоотричащи се, но и неотменни и взаимообвързани елементи на вечното женско начало. И затова всеки избор на само едно от неговите превъплъщения болезнено накърнява ограничената му цялост:

Ти идваш запхтян
от четири посоки
и само към една
от тях ръка протягаш,
а другите в мен плачат.

Мисля, че имаме всички основания да възприемем тази поетическа визия не само в психологически, но и в един по-специфичен творчески план – отнасяйки я и към самата лирика на Багряна. Лирика, която осезаемо

прави своя избор в полза на един определен лирически характер на жена и същевременно е проникната от драматичното чувство за многоликата същност на женското начало в живота. И това е, струва ми се, в основата и на овладения драматизъм, и на покоряващата хармоничност на създадения от Багряна поетичен свят – ритмично пулсиращ между индивидуалния човешки избор и дълбокото чувство за многосъщната цялост на женското и човешкото в широките измерения между «вечното» и «святото».

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. напр. *Розалия Ликова*. Естетическото новаторство на Багряна. – В сб.: «Елисавета Багряна. Нови изследвания». С., 1989.
2. «Вечна» е мостът между «греховна» и «свята» – отбелязва по този повод Бистра Ганчева. Вж *Бистра Ганчева*. За темпоралните мерки на света у Елисавета Багряна. – В цит. сб., с. 140.
3. *Владимир Василев*. Звездата на Багряна. – Във: *Владимир Василев*. Студии, статии, полемики. С., 1992, с. 253.
4. *Снежана Зарева*. Нееротично за еротиката. – В. «Култура», бр. 11, 16 март 1990, с. 4, 5.